

Sluipweg, waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen

Hans van Houwelingen

Fort Vijfhuizen maakt deel uit van de Stelling van Amsterdam, een stelsel van forten en dijken in een wijde ring rondom de hoofdstad. De Stelling is gebouwd rond de wisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw. Wanneer een vijandelijk leger de hoofdstad wilde innemen, kon het gebied rondom de Stelling van Amsterdam geheel onder water worden gezet, terwijl ruim veertig forten alle toegangswegen over dijken onder controle konden houden. Fort Vijfhuizen was bedoeld ter 'afsluiting en verdediging van het acces, gevormd door de ringvaart van de Haarlemmermeerpolder met de daarlangs loopende ringdijk en kade, den Spieringweg en langs de Westrand van de Haarlemmermeerpolder droogblijvende strook.'

Wie het fort bezoekt raakt in eerste instantie onder de indruk van de brute massiviteit van het betonnen bolwerk. Alles doet vermoeden dat zich hier een geschiedenis van zware oorlogshandeling en talloze gesneuvelden heeft afgespeeld. Niets is echter minder waar; bij geen van de forten behorende tot de Stelling vond er ooit enige slag plaats. Er kwam geen enkele vijand en er vloeide geen druppel bloed. Door de opkomst van de luchtvaart bleek al tijdens de bouw dat het strategisch concept verouderd was. De forten bleven hangen in een vacuüm van tijd, oorlog voeren kreeg een andere vorm.

De Stelling van Amsterdam bleef in ruste en werd in 1996 op de Werelderfgoedlijst van de Unesco geplaatst. Fort Vijfhuizen werd een centrum voor hedendaagse kunst. Vond het bestaan van het fort een eeuw geleden zijn grond in het beeld van een mogelijke vijand, nu is het de kunst die het fort moet legitimeren en mee moet torsen door de tijd.

Het 19^e-eeuwse, stoutmoedige fort en zijn romantische omgeving, waar op de geschutwal de soldaten nooit onder vuur lagen, confronteert de bezoeker op paradoxale wijze met de dood. Het is duidelijk dat hier niemand sneuvelde en niemand ligt begraven. Juist het ontbreken van de dood doordrong mij hier van zijn bestaan. De dood drenkte het fort in zijn afwezigheid, wat even bijzonder als onwezenlijk is. De betekenis van de dood in deze setting vertoont een opmerkelijke parallel met de wijze waarop het fort werd overvallen door zijn niet-bestaan. Nu het inmiddels gerecycled is voor hedendaagse betekenisgeving vraag ik me af waar de dood gebleven is.

Een paar jaar geleden werd ik geconfronteerd met de efficiëntie van de dood. In korte tijd bezocht ik het verzorgingstehuis dat mijn moeder snel en effectief verwerkte en kreeg ik te maken met de Nederlandse dodeneconomie die slechts tijdelijk gebruik van een graf voor tien of twintig jaar toestaat en onherroepelijk de eeuwige rust beëindigt als de huur niet opnieuw wordt opgebracht. De dood, dat eeuwige mysterie, die onuitputtelijke inspiratiebron van leven en kunst, is evenzeer een nietsontziend marktproduct. Dood zijn is duur. Het is daarom meestal snel afgelopen met de dood. Het rust zacht dat in veel grafstenen staat gekerfd, is betrekkelijk. Geen dood is zeker. Wat betekent het moment waarop de dood ophoudt te bestaan? In het licht van die gedachten begon ik een sluipweg aan te leggen waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen.

Op de oude geschutwal rondom het negentiende-eeuwse Kunstfort bij Vijfhuizen ligt nu een pad van honderden grafstenen, afkomstig van geruimde graven - grafstenen gaan langer mee dan de dood. De afgelopen twee jaar hebben nabestaanden deze grafstenen hiervoor ter beschikking gesteld. Zij overhandigden een persoonlijk monument om het te recyclen tot één groot kunstwerk dat de aandacht richt op zowel de dood, als op zijn afwezigheid. Talloze particuliere geschiedenissen zijn in de sluipweg aaneengesmeed opdat de dood een eigen gezicht kon krijgen. Waar de begraafplaats ertoe is uitgerust private herdenking te rouleren, was het mijn doel de dood zelf wat ruimte te geven.

Sluipweg, waarlangs de dood heeft weten te ontsnappen werd in ruim twee jaar tijd voltooid en op 10 mei 2009 in gebruik genomen met een manifestatie en tentoonstelling: *Ruhezeit Abgelaufen*. Deze titel was afkomstig van een bordje bij een graf dat aangeeft dat de grafhuur is beëindigd en de dode moet vertrekken. De mededeling klinkt zelfs blijmoedig, alsof hij na zijn schafttijd hij zijn koffers pakken moet en gewoon weer aan het werk kan. De tekst op het bordje kenschetst de paradoxale omstandigheid waarin de dood verkeert. Er komt blijkbaar een moment om ook van de dood afscheid te nemen.